

Pungmesen har koloniserat Kvismaren!

Dennis Hasselquist

Många fågelskådare som besökt Kvismaren har förvånats över att pungmesen inte lyckats etablera sig i området. Arten har ju under flera årtionden ökat i Skåne (Persson 1978, Persson och Öhrström 1985), men också varit på spridning norrut vilket den koloni som etablerades vid Norrköping i mitten av 1980-talet vittnar om (Vourinen 1986). Vidare är Kvismarens omgivningar ypperliga för pungmeshäckning. Därför har vi nog lite till mans lyssnat extra efter det tunna, sugande pungmes-"piipet" under vårbesöken vid Kvismaren. Antalet fynd har dock fortsatt att ligga på en konstant låg nivå. Första fyndet vid Kvismaren var en ungvull tillsammans med en adult fågel i juli 1979. Från 1980 till 1988 gjordes endast enstaka observationer och varken parbildning eller häckning konstaterades.

När så pungmesen äntligen slog sig ned vid Kvismaren gjorde den det med besked! Pungmesar sågs "överallt" i området under första delen av maj 1989 och vi kunde få en liten inblick i dess ovanliga parbildningssystem (se Persson och Öhrström 1980, 1985), vilket bjuder en observatör på många överraskningar. Att hanarna väver bon som är små mästerverk, kanske de mest spektakulära i den europeiska fågelfaunan, ökar ytterligare fascinationen för arten. Boet byggs i första hand för att övertyga en hona om att hon ska välja byggherren till sin häckningspartner. Om hanen ej lyckas locka en hona till sitt bo, överges detta innan ingångstunneln påbörjats (i det stadie jag nedan kallar "pås-stadiet", se figur 1). Lyckas hanen locka en hona till sitt bo fortsätter paret att bygga tillsammans under den period då parning och äggläggning sker. Därefter uppstår alltid en kris i "äktenskapet", varvid antingen hanen eller honan lämnar boet. Den övergivne får sedan ensam ta hand om ruvningen och omvårdnaden av ungar, medan den andra föräldern söker sin lycka på annat håll med en ny partner. Hos de skånska pungmesarna är det till och med så att var fjärde häckning går i stöpet på grund av att bägge föräldrarna överger en lagd äggkull!

De mest intressanta observationerna som gjordes vid Kvismaren 1989 redovisas nedan tillsammans med uppgifter om kända häckningar. Jag försöker också göra en uppskattning av antalet häckande individer och den totala häckningsframgången på lokalen.

Uppträdande och häckningar 1989

Redan den 16 april sågs vårens första pungmes vid Kvismaren. Det var en hane som förgyllde Peter Gustavssons arla inventeringsmorgon vid Östra Fågelsjön. En vecka senare sågs det första tecknet

Pungmes bygger i Kvismaren 18 maj 1989.

Foto Lars Eisele

på bobygge, då två pungmesar samlade bomaterial bland kaveldunen nedanför Öby kulle.

Det var först i månadsskiftet april/maj som vi förstod att det skett en rejäl etablering av pungmesar vid Kvismaren. Den 29 april passerade ett par snabbt förbi Rysjön och försvann västerut och samtidigt sågs en hane samla bomaterial vid Hammarkanalen. Den 1 maj letades detta bo upp (bo 1) och häckningsplatsen hölls sedan under uppsikt de följande dagarna. Det visade sig vara liv och rörelse vid bo 1. Minst fem pungmesar fanns samtidigt vid boet och hane A som byggde ivrigast hade fullt sjå med att hålla borta andra hanar från de två (!) honor (en omärkt hona och hona F) som han kurtiserade. Minst två andra hanar (en omärkt och hane B) sågs vid bo 1 och av dessa sågs den omärkte hanen bygga på boet! Förmodligen var det denna ansamling av byggvilliga pungmesar som ledde till att boet blev "dubbelpipigt", dvs hade påbörjade ingångstunnlar åt två håll. Tala om att vilja bo ihop... Efter denna kalabalik vid bo 1 var det inte speciellt förvånande att boet övergavs. Den 11 maj monterades bo 1 ned av hane D, det vill säga hane D drog bort tussar av bomaterial från boet som han sedan använde för att konstruera ett nytt bo (bo 6) i närheten. I tabell 1 och 2 ges en översikt över individmärkta fåglar respektive funna pungmesbon.

Tabell 1 Ringmärkningskoder och observationsdata för individmärkta pungmesar vid Kvismaren 1989.

Indi- vid	Kön	*) Märkkod	Sågs vid bo	Byggde på bo	Märkplats
A	hane	H: Br under Al V: Br	1,2,3	1,3	Kvm -89
B	hane	H: Al matt V: -	1,7		ej Kvism
C	hane	H: Al blank V: -	2,5	2,5	Kvm -89
D	hane	H: Br under Al V: Rö	1,6	6	Kvm -89
E	hona	H: Br under Al V: Gu	2	2	Engl -88
F	hona	H: Al under Or V: -	1,2	1,2	Norrk -88
G	hona	H: Br under Al V: Vi	8		Kvm -89

*) Förkortningar: H=höger ben, V=vänster ben; Br=brun, Rö=röd, Gu=gul, Vi=vit, Or=orange; Al=aluminiumring, matt=gammal, blank=ny aluminiumring.

Den 2-3 maj studerades ytterligare ett bo som var under byggnad (bo 2). Dessa dagar sågs hane C och hona E bygga intensivt på boet. En vecka senare var hona E ensam vid bo 2. Hennes tidigare partner, hane C, hade övergett henne för att istället börja bygga ett nytt bo (bo 5). Dock behövde inte honan känna sig ensam länge ty hane A avlade visit vid bo 2! Hona E lade en kull i bo 2 och ruvade äggen fram till slutet av maj, men när boet besöktes i början av juni var det övergivet.

Tabell 2 Funna pungmesbon vid Kvismaren 1989. I tabellen anges vilka individer som byggde på och ruvade i respektive bo samt häckningsresultatet. (O=omärkta fåglar.)

Bo nr	Byggs på av: hane hona	Övergavs som hannäste (pås-stadie)	Plockades ner av	Individ som ruvade	Häck- fram- gång
1	A, O F		D	-	ägg ej ruvade
2	C E			E	över- gavs
3	A	Ja	D?		
4	O	Ja			
5	C F			-	ägg ej ruvade
6	D ?			D	4 ungar
7		Ja	B		
8	G			G	4 el 7 ungar

Under häckningssäsongen 1989 hittades totalt åtta bon vid Kvismaren (se tabell 2). Sex av bona var belägna mellan Ormkullen och Hammar och resterande bon väster om Rysjön. Pungmesarna verkade föredra områden med täta snår av vide, sälg och björk, gärna i närheten av vass. Sju av bona var placerade i björk och de flesta i omedelbar närhet av vatten. Av de åtta häckningsförsöken resulterade endast två i flygga ungar (tabell 2). Vid en boinventering längs Hammarkanalen i januari 1990 hittades sju bon och av dessa hade fyra färdigbyggd ingångstunnel (Lage Jonsson i brev). Detta kan jämföras med att det på samma sträcka fanns tre kända bon under häckningssäsongen, varav bara ett med ingångstunnel.

Teckning
Susanne Åkesson

I maj månad sågs pungmesar så gott som dagligen och observationerna var spridda runt båda kvismaresjöarna. Under juni observerades däremot förhållandevis få pungmesar, vilket förmodligen inte berodde på att de lämnat Kvismaren utan mer på att många var upptagna av häckningsbestyr. I början av juli visade det sig nämligen att ganska många pungmesar lyckats med häckningen.

Hur många pungmesar var det?

Hur många adulta pungmesar fanns då i Kvismaren under 1989? Eftersom ganska många individer var eller blev ringmärkta och ytterligare individer kunde särskiljas eftersom de följde kullar med olika antal ungar, är det möjligt att göra en hyfsad bedömning. En minimiuppskattning ger som resultat 14 gamla individer varav 10 var ringmärkta. En mindre försiktig uppskattning ger siffran 21 gamla pungmesar. Denna siffra avspeglar förmodligen bättre det verkliga antalet, med tanke på att inga systematiska inventeringar gjordes och att pungmesarna är mycket tysta och tillbakadragna efter utparning. Två pungmesar ringmärkta på annat håll kontrollerades (se ringmärkningsverksamheten 1989), en hona ringmärkt i Norrköping sommaren 1988 och en hona ringmärkt i södra England hösten 1988.

Under juli sågs 5-8 olika ungpungmesar vid Kvismaren. Observationerna var koncentrerade till Vallen-Aslaholmen-Östra Fågelsjön samt söder och väster om Rysjön. Ofta sökte ungarna föda långt ute i vassen. De observerade kullarna innehöll sammantaget 31-42 ungar men det är troligt att denna beräkning är en underskattning. Enskilda kullar sågs oftast endast en gång och av de sex pungmesar som vi individmärkte i maj återfanns endast en med en flygg kull. Vidare sågs från mitten av juli så gott som dagligen självständiga ungpungmesar, ofta i små grupper på upp till 5 individer. Vill man spekulera, så kanske det verkliga antalet födda ungar i Kvismaren 1989 låg mellan 50 och 100.

Vidare studier

Det är med spänning vi ser fram emot nästa pungmessäsong. Kommer förkärleken för Kvismaren att vara en hastigt uppflammande men därpå följande passion hos pungmesarna, som det verkar vara i de svarthalsade doppingarnas fall? Eller har pungmesen kommit för att stanna? Kanske talar den goda häckningsframgången under 1989, båda i Kvismaren och på andra platser i landet (se Persson och Öhrström 1989) samt tillgången på lämpliga häckningsplatser runt Kvismaren, för att pungmesen är här för att stanna.

Vi kommer att försöka följa den fortsatta populationsutvecklingen vid Kvismaren. Vidare kommer vi att ringmärka så många pungmesar som möjligt för att försöka utröna hur spridningen mellan olika lokaler i Sverige går till. Därför tar vi gärna emot uppgifter om ringmärkta pungmesar (även från andra lokaler i Närke) på fågelstationen. Så om du är ute och exkurerar i Närkes fågelmarker våren 1990 - håll utkik efter ringmärkta pungmesar!

Referenser

- Persson, O. 1978. Invandring och häckningsbiologi hos pungmesen (*Remiz pendulinus*) i Skandinavien. Anser supplement 3:213-215.
- Persson, O. och Öhrström, P. 1980. Skånska fåglar: Pungmesen. Anser 19:219-226.
- 1985. Finns det några regler i pungmesens parbildning? Vår Fågelvärld 44:145-152.
 - 1989. Pungmesen i Skåne 1989 - en preliminär rapport. Anser 28:264-266.
- Vourinen, J. 1986. O vilken röra! Livet i en pungmeskoloni i Norrköpingstrakten 1985. Vingspegeln 5:21-27.